

РОЗДІЛ II. РЕГІОНАЛЬНИЙ РОЗВИТОК ТА ТРАНСКОРДОННЕ СПІВРОБІТНИЦТВО

Матросова В.О.

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту інноваційного підприємництва
та міжнародних економічних відносин
Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут»*

Новік І.О.

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту інноваційного підприємництва
та міжнародних економічних відносин
Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут»*

Шматько Н.М.

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту інноваційного підприємництва
та міжнародних економічних відносин
Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут»*

ДОСЛІДЖЕННЯ ТОВАРНОЇ СТРУКТУРИ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ

Анотація

За часів проголошення незалежності України одним із головних аспектів зовнішньоекономічної діяльності стало формування нового торговельного режиму з подальшою його інтеграцією у світове господарство. Головною проблемою на шляху формування та реалізації зовнішньоторговельної політики України шляхом відкритості національної економіки постало питання перебудови товарної структури експорту та імпорту, створення потужного експортного потенціалу, запровадження сучасних форм економічної взаємодії із зарубіжними країнами, побудови та забезпечення стабільних зовнішньоекономічних зв'язків. Предметом статті є розгляд теоретичних (гносеологічних) та практичних питань, пов'язаних з аналізом товарної структури експортного потенціалу України. Проаналізовано товарну структуру експортного потенціалу, динаміку та зміни, які відбувалися в Україні за останнє десятиріччя. Проведено аналіз динаміки зовнішньоекономічної торгівлі України, аналіз товарної структури експорту. Виявлено основні напрями збуту продукції на міжнародних ринках, проаналізовано зміни ринків збуту за період 2008–2018 рр.

Систематизовано причини, які є результатом зміни товарної структури експортного потенціалу України, та запропоновано пріоритетні напрями розвитку товарної структури експортного потенціалу України. Досліджено можливості реалізації експортоорієнтованої моделі стратегії України, що сприятиме економічному зростанню, активізує наявні та потенційні конкурентні переваги української економіки. Підкреслено необхідність формування цільової комплексної програми державного стимулювання експорту, визначено завдання, стоять перед органами зовнішньоекономічної політики, запропоновано інструменти нарощення слабких складників експортного потенціалу України.

Вступ. Позиції країни на світовій арені знаходяться у прямій залежності від залучення її в систему міжнародних економічних відносин. Одним із важливих напрямів такої взаємодії виступає експортна діяльність, яка дає змогу використовувати національні потужності і ресурси з більшим ступенем ефективності й формувати валютні можливості для задоволення імпорتنих потреб. Поширення процесів економічної глобалізації, поява на внутрішньому ринку потужних світових компаній зумовлюють необхідність пошуку шляхів розвитку експортного потенціалу національної економіки. Рівень розвитку внутрішньої економіки, як правило, тим вище, чим більш потужним експортним потенціалом володіє держава, і навпаки. Крім того, світовий досвід показує, що найбільш дієвою й ефективною стратегією інтеграції економічної системи країни у світову економіку є поєднання структурної перебудови національної економіки з її орієнтацією на активне зростання експорту.

Позиції країни у сучасній світогосподарській системі визначаються, насамперед, її здатністю та можливістю створювати умови для постійного нарощування національного експортного потенціалу. Його реалізація залежить від багатьох об'єктивних і суб'єктивних чинників, ефективна взаємодія яких здійснюється через залучення до міжнародної економічної інтеграції.

Формування інтеграційної стратегії України далеко не завжди орієнтувалося на зовнішньоторговельні пріоритети, детерміновані національним експортним потенціалом, що призводило до неврахування критеріїв не тільки економічної ефективності міжнародної інтеграції, а й безпечної відкритості економіки. За таких умов загострилася проблема щодо конкурентоспроможності національного експорту на світовому ринку товарів і послуг.

Стратегічна роль експорту полягає у тому, що він має бути засобом сприяння економічному зростанню, інструментом активізації наявних та потенціальних конкурентних переваг для подолання відставання від розвинених країн за основними соціально-економічними параметрами. Вступ України до СОТ відкриває для українських підприємств нові ринки та можливості збільшення обсягів експорту. Нині близько 2/3 міжнародного товарообігу за вартістю припадає на готову продукцію і лише 1/3 – на сировинні товари за посилення тенденції подальшого збільшення частки

готових виробів і зменшення частки сировини у світовому виробництві та міжнародній торгівлі. У структурі українського експорту, навпаки, переважають сировина і продукти низького рівня переробки, тому загострюється й стає особливо актуальною проблема розвитку, визначення та знаходження шляхів поліпшення експортного потенціалу України.

Аналіз сучасних наукових публікацій із даної тематики продемонстрував інтерес до проблеми товарної структури експортного потенціалу України. Актуальні проблем товарної структури експортного потенціалу розглянуто в сучасних публікаціях зарубіжних учених, таких як: Н.К. Мохapatра (2017 р.) [1], Норд Бедфорд (США), Вільям Хатчисон (Канада), Софі Бедфорд (Швеція), (2011 р.) [2], П. Хавлик (2010 р.) [3], Н. Хуот, М. Какинака (2007 р.) [4], Т. Кнедлік, Г. фон Швейнітц (2011 р.), Дж. А. Миллвард [5], А. Фауве, Ц. Гінтрац. (2009 р.) [6], М. Емерсон, Е. Винокуров (2009 р.) [7], Belay Seyoum (2000 р.) [8], Kotabe Masaaki. Global (2001 р.) [9], S. Jensen Bjarne (2006 р.) [10], A.I. Kruger, A. Tuncer (2002 р.) [11], R. Awaes, R. Lopes (2005 р.) [12], M. Michaelly (2003 р.) [13], A.E. Branch (1990 р.) [14].

Основні проблеми зовнішньоекономічної діяльності підприємств досліджуються в роботах іноземних та вітчизняних учених, таких як Л.М. Черчик (2015 р.) [15], А.А. Мазаракі [16], Л.С. Кутідзе [17], С.В. Бестужева [22], В.М. Барак [23], Д.М. Стеченко [26], О.В. Лазарева [27], Т.М. Мельник (2007 р.) [31]. Проблеми експортного потенціалу відображено в наукових працях Ф.В. Зінов'єва, О.О. Якушева (2012 р.) [18], В.В. Дружиніної (2010 р.) [19], С.П. Івашука (2011 р.) [20], І.О. Геращенко (2014 р.) [21], Т. Скорнякова [29], Т. Гордєєва [30] та ін. Отже, актуальність цих проблем вимагає постійного аналізу товарної структури експортного потенціалу та розроблення заходів щодо поліпшення експортного потенціалу України.

Мета статті – провести аналіз та дослідити динаміку зовнішньоекономічної торгівлі та товарної структури експортного потенціалу України, виявити причини зміни експортного потенціалу і запропонувати заходи щодо поліпшення товарної структури експортного потенціалу України.

1. Класичні підходи до дослідження категорії «експортний потенціал»

Щодо визначення поняття «експортний потенціал», то це досить дискусійне поняття, бо існує основні чотири підходи до визначення цього терміна у сучасній науці.

1. Ресурсний підхід – основою визначення поняття експортного потенціалу є ресурси, які є основою торговельного балансу країни.

С.В. Бестужева вважає, що ступінь участі регіону в системі міжнародного поділу праці визначається можливостями використання технологічних, трудових, інтелектуальних, природних та інших ресурсів регіону в структурі міжнародних коопераційних зв'язків [22].

В. Михайловський розглядає експортний потенціал території як головний потенціальний ресурс підвищення ефективності зовнішньоекономічної

діяльності в регіоні. Він вважає, що експортний потенціал території слід описувати системою кількісних і якісних показників, які характеризують регіон із позиції його закріплення на світових товарних ринках та отримання максимальної валютної виручки у довгостроковій перспективі. У цілому зовнішньоекономічний потенціал визначається конкурентоспроможністю вироблених у регіоні товарів і послуг на світовому ринку та можливостями використання технологічних, трудових, інтегральних, природних та інших ресурсів території у структурі світових коопераційних зв'язків. Ступінь реалізації зовнішньоекономічного потенціалу регіону характеризується станом його експортного комплексу [25].

В.М. Байрак: «Сукупний обсяг накопичених ресурсів країни, що будуть задіяні для досягнення максимально можливих обсягів задоволення попиту на зовнішніх ринках у перспективі за їх оптимального використання» [23].

2. Результативний підхід – основою визначення є отримання відповідного результату з реалізації продукції на світовому ринку з максимальною вигодою.

Колектив на чолі з професором А.Н. Азріляном під експортним потенціалом розуміє спроможність промисловості, всього сукупного виробництва певної країни у цілому виробляти необхідну кількість конкурентоспроможних товарів для зовнішнього ринку [24].

Д. Стеченко вважає, що експортний потенціал є обсягом благ, які національна економіка може виробляти та реалізовувати за своїми межами, а також її здатністю відтворювати свої конкурентні переваги на світогосподарській арені [26].

О.В. Лазарева вважає, що експортний потенціал являє собою обсяги продукції, які національна економіка може виробити та реалізувати за своїми межами [27].

3. Системний підхід – основною рисою визначення експортного потенціалу є комплексна характеристика, яка складається з комплексу потенціалів, які притаманні експортному потенціалу, а також чинників стратегічного розвитку країни.

М.Є. Сейфуллаєва та В.М. Капіцин вважають експортний потенціал комплексною характеристикою, що включає низку складників: ресурсно-сировинний, промисловий, фінансовий, організаційно-технічний, маркетинговий, кадровий, соціально-культурний, інфраструктурний, інвестиційний, науковий та інноваційні потенціали [28].

Ф.В. Зинов'єв та О.О. Якушев розглядають експортний потенціал як можливість національного господарського комплексу виробляти конкурентоспроможні товари й реалізовувати їх на міжнародних ринках за умовами стійкого зростання ефективності використання природних ресурсів, розвитку науково-технічного потенціалу, валютної та фінансово-кредитної систем, а також сервісно-збутової інфраструктури підтримки експорту за одночасного забезпечення економічної безпеки країни у цілому [18].

4. Ринковий підхід – основою є конкурентні переваги експортної продукції на міжнародних ринках.

Т. Скорнякова визначає експортний потенціал як здатність економічного суб'єкта виробляти конкурентоспроможну на світовому ринку продукцію, яка може подолати існуючі експортні бар'єри та бути ефективно проданою за кордон [29].

Т. Гордєєва формулює визначення експортного потенціалу як максимальну спроможність підприємства за даного рівня техніко-економічної бази продукувати конкурентоспроможну продукцію на національній території та реалізувати її на світовому ринку [30].

Т.М. Мельник вважає, що експортний потенціал є самостійною підсистемою ЗЕД економіки країни, місією якої є забезпечення конкурентних переваг національної продукції та збільшення її присутності на зовнішніх ринках [31].

В.В. Дружиніна та Л.В. Різніченко розглядають експортний потенціал як обсяг конкурентоспроможної продукції, яку здатна створити й спроможна реалізувати на зовнішніх ринках у просторово-часовому вимірі певна виробнича система [19].

З 1 січня 2016 р. в Україні діє зона вільної торгівлі з Європейським Союзом, підписані нові договори про створення зон вільної торгівлі з Туреччиною, Канадою, Ізраїлем. Саме тому багато надій покладається на розвиток експортного потенціалу, який має вивести виробництво, торгові зв'язки та міжнародні економічні відносини на якісно новий рівень через підвищення низки кількісних показників.

2. Аналіз товарної структури експорту України

Зона вільної торгівлі – це закріплений у вигляді угоди тип міжнародних відносин двох або більше країн, що передбачає скасування митних бар'єрів у взаємній торгівлі між країнами, при цьому митна політика у відносинах із третіми країнами залишається на особистий розсуд кожної з країн угоди.

Особливої уваги заслуговує аналіз товарної структури експорту. За період 2013–2015 рр. зросла питома вага продовольчих товарів та сільськогосподарської продукції (із 26,9% до 38,2%), суттєво скоротилася частка паливно-енергетичних товарів (із 4,5% до 1,3%), машин, обладнання та транспорту (із 16,8% до 12,5%), металів та виробів із них (із 27,7% до 24,8%), що свідчить про зростання ролі аграрного експорту. Товарну структуру та обсяги експорту України на основі лідируючих показників торгового балансу представлено в табл. 1.

Таблиця 1

Товарна структура та обсяги експорту України за 2008–2017 рр. [32]

Назва товарів згідно з УКТЗЕД	2008	2009	2010	2011
1	2	3	4	5
Молоко та молочні продукти, яйця; мед	690274,7	476446,3	648786,6	703757
Зернові культури	3703795,9	3556197,7	2467060,7	3617122,2
Насіння і плоди олійних рослин	1426243,6	1040363,6	1085659,1	1434808,3
Жири та олії тваринного або рослинного походження	1945745,6	1796023,8	2617314,4	3396407

Продовження табл. 1

1	2	3	4	5
Какао та продукти з нього	503124	448559,9	591611,9	675726,5
Алкогільні і безалкогольні напої та оцет	560014,6	458628,6	443700	383045,5
Залишки і відходи харчової промисловості	484955	322097,5	479069,4	626635,6
Сіль, сірка, штукатурні матеріали, цемент	783248,7	429160	493741,5	651906,7
Добрива	1996513,6	857847,7	940625,4	1819582,4
Деревина і вироби з деревини	800797,2	669836,1	827994,1	1077831,2
Папір та картон	786250,5	699910,7	822773,3	963068,8
Одяг текстильний	565976,9	426831,1	420436,1	481700,1
Чорні метали	22954569,9	10252506,8	14626609	18466123,2
Вироби з чорних металів	3533051,8	1946940,1	1993667,9	2844349,4
Алюміній і вироби з алюмінію	453960,2	203250,3	171858,2	184653,6
Котли, машини, апарати і механічні пристрої	3497779,1	2786959,8	3135318	3569799,6
Електричні машини і устаткування	2843360,5	2227359,3	2535098,3	3189195,5
Залізничні або трамвайні локомотиви, шляхове обладнання	2653210,9	777086,5	2400884	3806715,8
Наземні транспортні засоби, крім залізничних	1243848,8	381397,6	540571,8	633449,9
Меблі	354278,8	229946,5	311657,5	445702,1

Назва товарів згідно з УКТЗЕД	2012	2013	2014
Молоко та молочні продукти, яйця; мед	612398	691739,5	575431
Зернові культури	6999871	6371325,6	6544127,6
Насіння і плоди олійних рослин	1753973,5	2048059,7	1687715,3
Жири та олії тваринного або рослинного походження	4211457,2	3507131,8	3822031,8
Какао та продукти з нього	662341,4	556813,3	322877,6
Алкогільні і безалкогольні напої та оцет	385003,9	396807	251284,4
Залишки і відходи харчової промисловості	877722,8	923387,3	1108252
Сіль, сірка, штукатурні матеріали, цемент	704527,6	711950	619084,1
Добрива	1791291	1171090,6	694476,6
Деревина і вироби з деревини	1059739,7	1143726,8	1261972
Папір та картон	1007673,8	1079848,5	851277,8
Одяг текстильний	397391,2	400184	410613
Чорні метали	15340427,3	14319270,8	12905392,9
Вироби з чорних металів	2837164	2589817,7	1691001,6
Алюміній і вироби з алюмінію	144683,5	143703	126639,5
Котли, машини, апарати і механічні пристрої	3794820,7	3840915,7	2977117,7
Електричні машини і устаткування	3231850	3134084,6	2680087,4
Залізничні або трамвайні локомотиви, шляхове обладнання	4107183	2463649,4	839353,1
Наземні транспортні засоби, крім залізничних	585450,4	375590,7	293070,6
Меблі	508768,2	555877	531192,1

Назва товарів згідно з УКТЗЕД	2015	2016	2017
Молоко та молочні продукти, яйця; мед	386477,3	330521,4	494416,3
Зернові культури	6057490	6073915,3	6501604,6
Насіння і плоди олійних рослин	1475455,6	1534995,1	2060226
Жири та олії тваринного або рослинного походження	3299799,1	3962975,8	4605669,7
Какао та продукти з нього	187263,1	162209,1	183734,9
Алкогольні і безалкогольні напої та оцет	183608	163813,5	209240,5
Залишки і відходи харчової промисловості	995781,3	982983,7	1051761
Сіль, сірка, штукатурні матеріали, цемент	395015,7	327658,1	421779,5
Добрива	534088	328170	129233,8
Деревина і вироби з деревини	1106385,8	1130633,9	1204342
Папір та картон	534667,7	471727,8	450888,7
Одяг текстильний	330855,5	355076,7	378801,7
Чорні метали	8077628,3	7247249,2	8665777,2
Вироби з чорних металів	916985	689793,6	896639,1
Алюміній і вироби з алюмінію	112447,7	92682,9	129217,6
Котли, машини, апарати і механічні пристрої	1961641,6	1561256,3	1728217
Електричні машини і устаткування	1979214,2	2076689,8	2548778,5
Залізничні або трамвайні локомотиви, шляхове обладнання	210822,2	237776,3	219663,6
Наземні транспортні засоби, крім залізничних	175607,9	132485,4	132721,6
Меблі	397189,6	397826,6	542322,6

За період 2013–2014 рр. значно впали показники експорту машинобудівної промисловості, а саме наземного транспорту, машин та механічних пристроїв, а також чорної металургії. Причиною є зміна економічної політики та векторів торгових відносин. За період із 2014 р. значно зросли показники експорту зернових та олійних культур, продукції рослинного та тваринного виробництва, жирів різного походження, відходів харчової промисловості.

За останні п'ять років частка агропромислової продукції у структурі експорту України зросла майже до 40%. За результатами першої половини 2018 р. частка агропродовольчої продукції становила 36,5%. Проте основу аграрного експорту становить експорт сировини, а саме пшениці, кукурудзи, ячменю та соєвих бобів. Частка цієї продукції в структурі становить порядку 55%.

Лідуючу позицію в аграрному експорті займає соняшникова олія, обсяг її реалізації за січень-червень 2018 р. становив 2,2 млрд. дол. США. Україна вже декілька років поспіль є світовим лідером із виробництва й експорту соняшникової олії. Решту ключових позицій займають зернові культури (кукурудза, пшениця, ячмінь), олійні (соєві боби) та продукти переробки олійних культур (макуха соняшникова), що становить 82% усього експорту агропродовольчих товарів з України.

Основним ринком збуту української сільськогосподарської продукції залишається ринок Азії. Основними країнами-партнерами є Індія,

Туреччина і Китай. На другому місті – країни ЄС із часткою у 32%, де головними партнерами є Німеччина, Нідерланди, Іспанія й Італія. Трійку лідерів замикають країни Африки, котрі, своєю чергою, займають 14%. Основними партнерами з Африки є Єгипет, Туніс та Марокко.

Імпорт після 2014 р. демонстрував спад, проте починаючи з 2016 р. спостерігається нарощення імпорتنих закупок Україною як усієї продукції, так і агропродовольчої. За перші шість місяців 2018 р. загальний імпорт становив 25,7 млрд. дол. США, що на 4% менше порівняно з аналогічним періодом минулого року. Водночас імпорт агропродовольчої продукції за цей період зріс на 20% і становив 2,4 млрд. дол. США.

Серед аграрного імпорту України першу позицію займає насіння соняшнику: за січень-червень 2018 р. обсяг закупівель становив 213,3 млн. дол. США. На другому місці знаходиться риба морожена (159,9 млн. дол. США), а на третьому – кукурудза (108,6 млн. дол. США). Замикає список продуктів аграрного імпорту олія пальмова: обсяг імпорту за першу половину 2018 р. становив 75,4 млн. дол. США. Частка продуктів агропродовольчого імпорту України становить 47%.

Останніми роками Україна нарощує імпорт із Польщі, яка займає першу сходинку у структурі агропродовольчого імпорту України. За першу половину 2018 р. імпорт із зазначеної країни становив 214,1 млн. дол. США. На другій позиції знаходиться Німеччина – 208,9 млн. дол. США, а третє місце займає Туреччина – 194 млн. дол. США. Дані країни – постачальники агропродовольчої продукції в Україну займають 54% усього агропродовольчого імпорту.

Частка машин, устаткування, транспортних засобів та приладів у структурі експорту знизилася із 16,4% у 2008 р. до 7,2% у 2017 р., частка кольорових металів – із 44,5% до 24,9%. Причому частка продовольчих товарів та сировини зросла з 13,3% у 2008 р. до 44,7% у 2017 р. У 2018 р. загалом зберігається сформований тренд української зовнішньої торгівлі. Погіршення деяких показників є наслідком геополітичних змін, новітніх проблем у виробництві, видобувній галузі (залізної руди, насамперед) завдяки зміні основних партнерів та тимчасовому звуженню ринків, це можна розцінювати як перехідний етап. Водночас набирає обороти аграрний сектор: пшениця, кукурудза, соняшникова олія нарощують фізичний обсяг експортних поставок. Високими темпами зростає експорт м'яса та молочної продукції. Продовжує зростати експорт послуг: трубопровідного транспорту, інформаційних технологій, авіаційного транспорту. Спостерігається стійкий попит на металургійну продукцію, яка займає значну частку всього українського експорту. Стабільним є попит на українську деревину та меблі, електричні машини та устаткування, яйця та мед українського походження, насіння та продукти олійних культур, текстильну продукцію.

Обсяги імпорту енергоносіїв та хімічної продукції знизилися майже в 1,8 рази. Імпорт продукції машинобудування в Україні зростає (за винятком легкових автомобілів через насичення ринку вживаним автотранспортом) на тлі техніко-технологічного відставання української машинобудівної

промисловості. Прискорилося зростання харчових продуктів (море-продуктів, риби, овочів та фруктів), що свідчить про пожвавлення платоспроможного попиту роздрібного ринку в Україні.

3. Питання концентрації українського експорту

Сучасна класична теорія міжнародної торгівлі передбачає міжнародний розподіл праці, тобто кожна країна виготовляє ті товари, у виробництві яких вона має відносну порівняльну перевагу. Саме такі товари становлять основу її експорту та є джерелом прибутку, а тому можна стверджувати, що спеціалізація у виробництві певних товарних груп буде поглиблюватися в інтегрованих у світову економіку країн. Це є важливим практичним висновком класичної теорії міжнародної торгівлі та сучасних міжнародних відносин. Інструменти лібералізації та розширення міжнародної торгівлі, а саме зменшення торговельних бар'єрів митного та тарифного характеру, сприяють тому, що ринкові ціни на товари відображають їхню справжню ринкову вартість, а тому виробники більшою мірою можуть скористатися порівняльними перевагами та визначитися у напрямках розвитку виробництва та торговельних стратегій.

Проте аналіз розвитку міжнародної торгівлі в умовах поглиблення економічної інтеграції країн показує, що багато країн змогли розширити асортимент експортного потенціалу та зменшити рівень концентрації власного експорту. Такі відносно нові сучасні тенденції стали результатом зростання ролі внутрішньогалузевої торгівлі між країнами, яка становить близько 60% внутрішньогалузевої торгівлі між розвинутими країнами.

Аналіз динаміки концентрації українського експорту та ролі внутрішньогалузевої торгівлі у забезпеченні диверсифікації торговельних потоків представлений графічно.

Останні роки товарна структура експорту України залишається майже незмінною. У 2017 р. в ній переважають продукти рослинного походження (21,3%), жири та олії (10,6%), недорогоцінні метали та вироби з них (23,4%), машини, обладнання та механізми (9,9%). Зміни в структурі експорту можуть відбуватися як під впливом змін у спеціалізації виробництва товарів, так і завдяки змінам в обсягах внутрішньогалузевої торгівлі.

Основним показником концентрації експорту є сукупна частка декількох найбільших товарів чи товарних груп у сукупних обсягах експорту. Він характеризує ступінь залежності обсягів експорту України від кон'юнктури на світових чи регіональних ринках цих товарів або товарних груп. Слід зазначити, що з 2008 до 2018 р. частка найбільших груп товарів у загальних обсягах експорту зросла майже до 80%, що свідчить про тенденції до збільшення ступеня концентрації експорту в Україні. Це такі товарні групи, як «продукти рослинного походження», «жири та олії тваринного або рослинного походження», «готові харчові продукти», «мінеральні продукти», «продукція хімічної та пов'язаних із нею галузей промисловості», «недорогоцінні метали та вироби з них», «продукція металургійної промисловості» та «машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання».

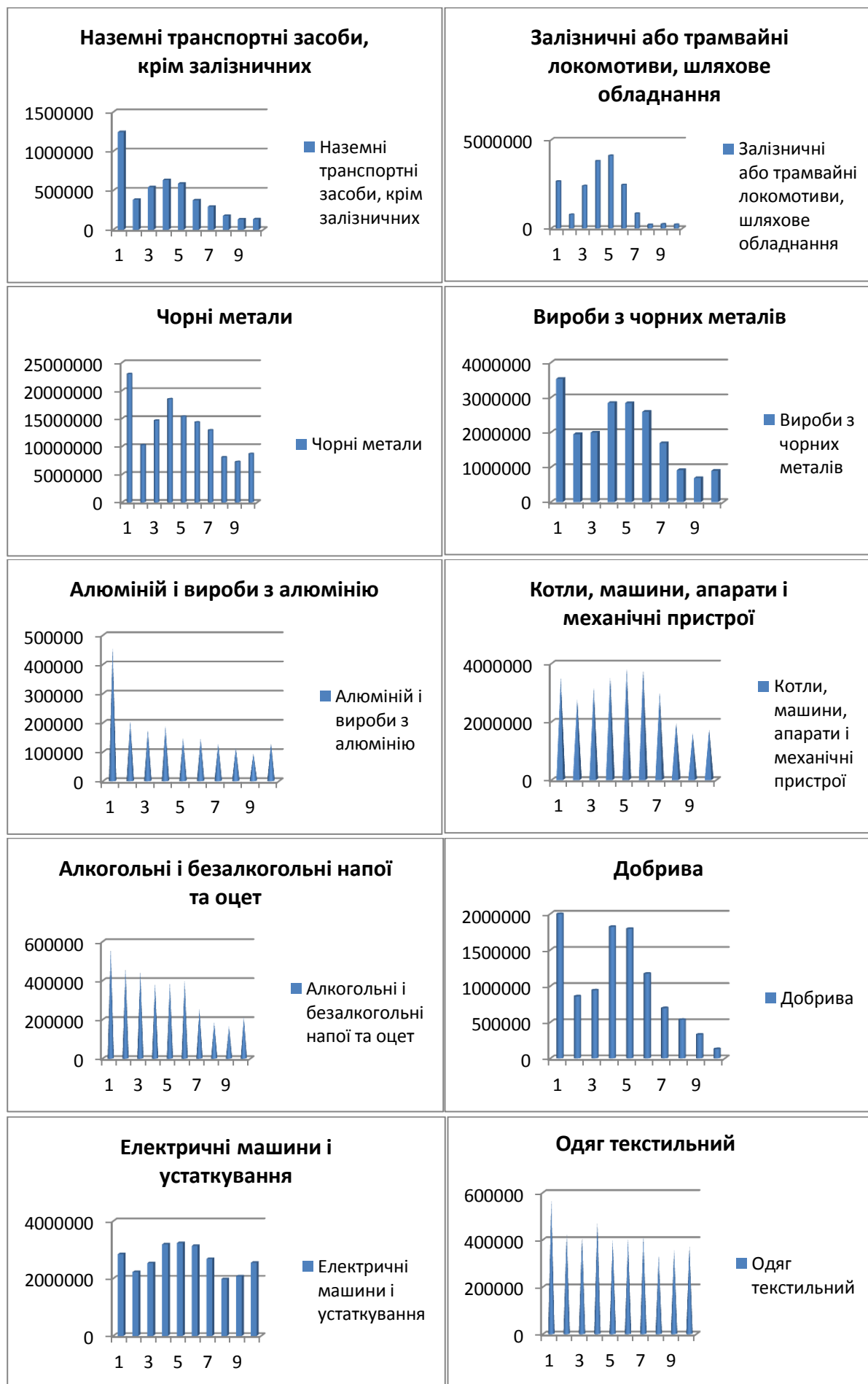
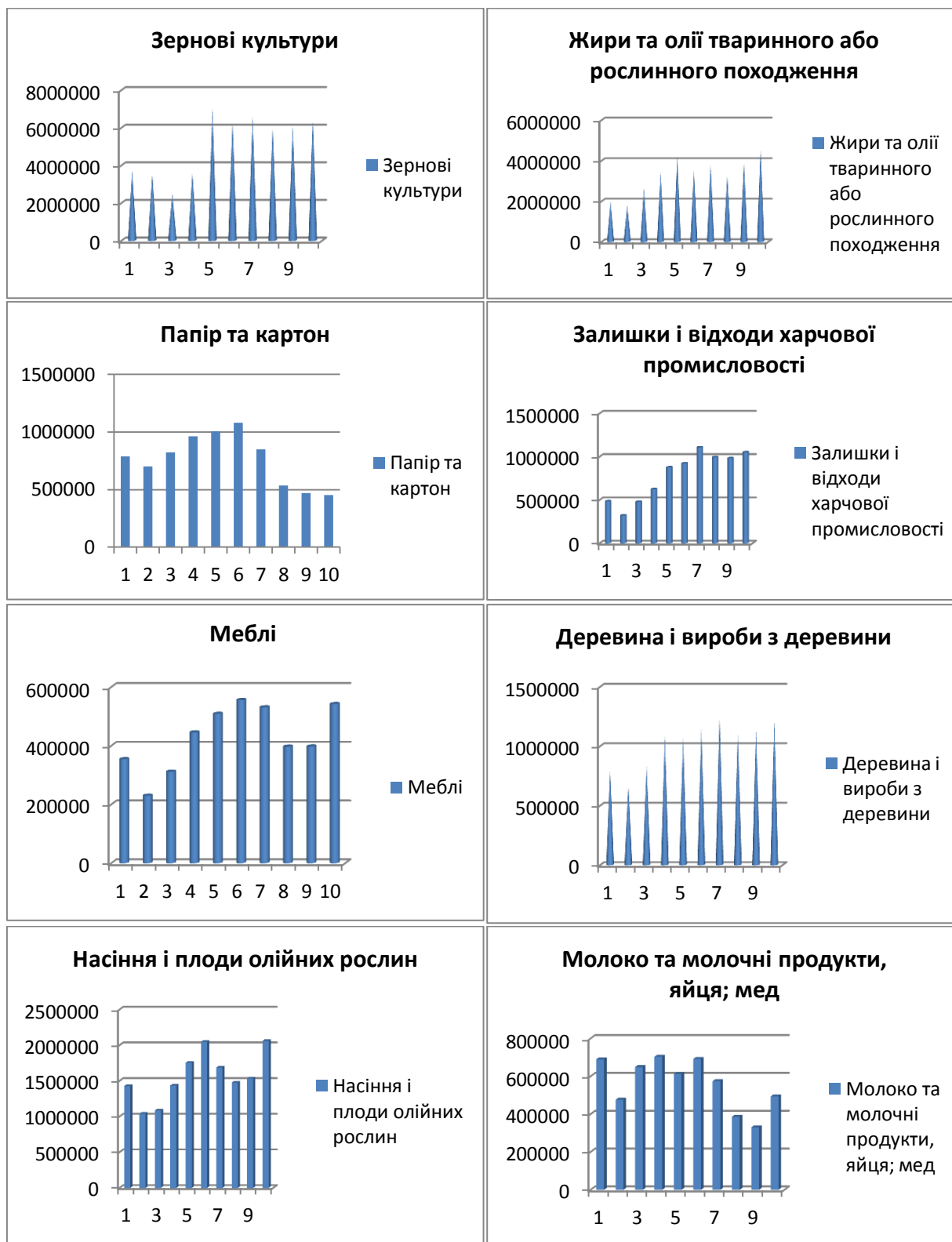

Рис. 1.

Рис. 1. (закінчення)

Зростання концентрації експорту в цілому свідчить про посилення залежності зовнішньої торгівлі країни від світових чи регіональних ринків. Високі значення показників обсягів внутрішньогалузевої торгівлі машинобудівної галузі та харчової промисловості, з одного боку, свідчать про підвищення конкурентоспроможності цієї продукції. З іншого боку, концентрація експорту окремих товарів у цих галузях може призвести до

підвищеної вразливості від коливань світових цін. Натомість низькі рівні внутрішньогалузевої торгівлі для менш традиційних галузей для країни характеризують їхню незначну участь у зовнішній торгівлі країни, їхня частка в асортименті експортної продукції має бути збільшена. Необхідність вирішення проблем високої концентрації експорту та низького рівня внутрішньогалузевої торгівлі окремих товарних груп вимагає здійснення змін у товарній структурі експорту країни.

Висновки. Зростання конкурентоспроможності вітчизняної економіки залежить від розвитку зовнішньоекономічної діяльності, стимулювання експортного потенціалу та налагодження співпраці зі стратегічними країнами-партнерами. Товарна структура експортного потенціалу є основою стратегії виходу на зовнішні ринки, визначає ефективність виробництва та напрями майбутньої спеціалізації країни в системі міжнародної торгівлі. Розвиток товарної структури та стимулювання експортоорієнтованих вітчизняних підприємств в умовах світової інтеграції є одним із пріоритетних завдань державної політики, що зумовлює актуальність дослідження даної проблематики.

Проведений аналіз показав зниження практично за всіма товарними позиціями, в експорті найбільших утрат зазнало машинобудування, продукція якого значною мірою була орієнтована на ринок СНД. Менше зниження продемонструвала продукція агропромислового комплексу, виробники якої змогли вийти на ринок ЄС та не втратити свої позиції на ринках країн Азії та Африки. У перспективі можливе нарощення поставок товарів до країн ЄС та спроби переорієнтуватися на менш вимогливі ринки країн Азії, Далекого Сходу та Африки, що вже можна спостерігати в останніх змінах географічної структури експорту України.

За результатами дослідження стану зовнішньої торгівлі України за 2008–2018 рр. в розрізі регіональних аспектів та товарних груп виявлено зміни питомої ваги пріоритетних партнерів у загальному експорті-імпорті відповідно до геополітичних інтересів держави, відзначено негативні тенденції обсягів торгівлі, акцентовано увагу на проблематиці диверсифікації експортно-імпортних потоків. Негативне сальдо торговельного балансу має тенденцію до скорочення, та зростає індекс покриття імпорту експортом, на відміну від попередніх років наявна тенденція зростання обсягів продажу товарів та послуг на зовнішні ринки над купівлею іноземних, тобто темпи падіння імпорту більш швидкі, ніж зростання експорту. Такі зміни у структурі зовнішньої торгівлі України відбулися з декількох причин:

- зниження купівельної спроможності населення України;
- скорочення потреби у високотехнологічному імпорті, що викликано девальваційними процесами;
- посилення протекціоністських заходів;
- загострення військових конфліктів на територіях видобувного та промислового секторів.

Сучасний етап розвитку економіки України на тлі інтеграційних процесів спрямований на подолання внутрішніх шоків та забезпечення сталого розвитку на основі техніко-технологічної модернізації, структурної перебудови вітчизняної економіки та експортної орієнтації. Основними складниками експортного потенціалу традиційно вважають ресурсно-сировинний, кадровий, науково-технологічний, фінансовий, промисловий, інвестиційно-інноваційний, управлінський, організаційний, інституційний та ін.

У контексті нових тенденцій нарощення експортного потенціалу та певного відставання деяких його складників можна запропонувати низку можливих інструментів нарощення слабких складників експортного потенціалу:

- впровадження фінансових та податкових пільгових коридорів для експортерів протягом первинного виходу на зовнішні ринки;
- розвиток фінансово-кредитної системи за рахунок розширення бази фінансових гравців та залучення суб'єктів міжнародного фінансового ринку для зниження вартості кредитних коштів;
- формування субсидіарних фондів для підприємств, які впроваджують інновації та сприяють розвитку прикладної науки;
- сертифікація вітчизняної продукції відповідно до міжнародних екологічних та споживчих стандартів;
- організація безкоштовних консультаційних сервісів для експортерів-початківців; створення інституції підтримки вітчизняного виробника та державної системи підготовки сучасних підприємців та менеджерів за міжнародними стандартами.

Список використаних джерел:

1. Energy security paradigm, structure of geopolitics and international relations theory: from global south perspectives NK Mohapatra. *GeoJournal*, 2017. Springer.
2. Norm Bedford (USA), William Hutchison (Canada), Sofie Bedford (Sweden) Ukraine's global strategy in the post-crisis economy: developing an intelligent nation to achieve a competitive advantage.
3. Havlik P. (2010). Ukraine, the European Union and the International Community: Current Challenges and the Agenda for Overcoming the Stalemat. *International Monetary Fund Press Release* 2010. № 10305. July 28.
4. Huot N. and Kakinaka M. Trade Structure and Trade Flows in Cambodia: A Gravity Model. *ASEAN Economic Bulletin*. 2007. Vol. 24. № 3. P. 305–319.
5. Millward J.A. *Eurasian Crossroads: A History of Xinjiang*. New York: Columbia University Press, 2007
6. Fauve A., and Gintrac C. Production de l'espace urbain et mise en scène du pouvoir dans deux capitales 'présidentielles' d'Asie Centrale. *L'espace politique*. 2009. № 2.
7. Emerson M. and Vinokurov E. Optimisation of Central Asian and Eurasian Trans-Continental Land Transport Corridors. *Europe-Central Asia Monitoring Working Paper*. 2009. № 7.
8. Belay Seyoum. *Export–Import Theory, Practices, and Procedures*. NY. : International Business Press, 2000. 485 p.
9. Masaaki K., Helsen K. *Global Marketing Management*. NY. : John Wiley & Sons. Inc. (Second Edition), 2001. 741 p.

10. Bjarne S. Jensen, Wong Kar Yiu. Dynamics, Economic Growth, and International Trade (Studies in International Economics (Ann Arbor, Mich.)). University of Michigan, 2006. 233 p.
11. Kruger A.I., Tuncer A. Estimating total factor productivity growth in a developing country. *World Bank Staff Working Paper*, 422. Washington, 2002. P. 87–100.
12. Awares R., Lopes R. Exporting and Performance: Evidence from Chilean Planrs. *Canadian Journal of Economics*. 2005. Vol. 38. № 4. P. 1384–1400.
13. Michaelly M. Exports and growth: an empirical investigation. *Journal of Development Economics*. 2003. № 4. P. 49–53.
14. Branch A.E. Element of Export Marketing and Management. Second edition. Charman and Hall, 1990. 316 p.
15. Черчик Л.М. Основні проблеми зовнішньоекономічної діяльності підприємств України. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки*. 2015. №. 2. С. 21–26.
16. Зовнішньоторговельні аспекти конкурентної політики України в умовах СОТ : монографія / А.А. Мазаракі та ін. ; за заг. ред. А.А. Мазаракі. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2008. 309 с.
17. Кутідзе Л.С. Визначення стратегічних домінант ефективного використання експортного потенціалу регіону. *Бізнес Інформ*. 2014. № 11. С. 53–58. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2014_11_10.
18. Зінов'єв Ф.В., Якушев О.О. Ефективність використання експортного потенціалу України. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки)*. 2012. № 2(18). Т. 2. С. 401–410.
19. Дружиніна В.В., Різніченко Л.В. Прогнозування експортного потенціалу машинобудівних підприємств з метою підвищення їхньої конкурентоспроможності. *Актуальні проблеми економіки*. № 7. 2010. С. 246–252.
20. Іващук С.П. Розвиток експортного потенціалу в сучасній інтеграційній стратегії України : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.02 ; Держ. вищ. навч.закл. «Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана». Київ, 2011. 20 с.
21. Геращенко І.О. Шляхи підвищення експортного потенціалу промислових підприємств. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2014. № 48. С. 99–105.
22. Бестужева С.В. Методичні засади оцінки експортного потенціалу регіону. *Регіональна економіка*. 2010. № 5. С. 75–82.
23. Байрак В.М. Організаційно-економічні механізми підвищення експортного потенціалу інвестиційного комплексу України : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.06.02 ; Українська академія зовнішньої торгівлі. Київ, 2002. 18 с.
24. Большой экономический словарь / под ред. проф. А.Н. Азриляна ; 4-е изд., доп. и перераб. Москва : Институт новой экономики, 1999. 1248 с.
25. Михайловский В.П. Формирование новой парадигмы развития внешнеэкономической деятельности региона : автореф. дис. ... д.э.н. : 08.00.05 ; Рос. экон. академия им. Плеханова. Москва, 2003.
26. Стеченко Д.М. Розміщення продуктивних сил і регіоналістика : навчальний посібник ; 2-е вид. Київ : Вікар, 2002. С. 295.
27. Лазарева О.В., Вакар К.В. Розвиток експортного потенціалу аграрного сектора економіки України в умовах глобалізації. *Агросвіт*. 2019. № 1–2. С. 3–9. URL: <http://www.agrosvit.info/?op=1&z=2792&i=0>.
28. Сейфуллаева М.Э., Капицын В.М. Экспортный потенциал российских регионов в условиях глобализации мировой экономики. *Регион*. 2006. № 3. С. 93–111.
29. Скорнякова Т.В. Експортний потенціал обробної промисловості України: управління процесом формування : монографія. Київ : Наук. світ, 2006.
30. Гордеева Т.Ф., Циганкова Т.М. Міжнародні організації : навчально-методичний посібник. Київ : КНЕУ, 2003. 183 с.

31. Мельник Т. Експортний потенціал України: методологія оцінки та аналіз. *Міжнародна економічна політика*. 2008. Вип. 1–2. 271 с. URL: http://www.nbuv.gov.ua/Portal/Soc_Gum/Mep/2009_8_9/.../10_Melnuk1.pdf.
32. Зовнішня торгівля України: статистичний збірник. Київ, 2018. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
33. Співробітництво між Україною та країнами ЄС: статистичний збірник. Київ, 2018. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Наумов М.С.

*кандидат економічних наук, доцент,
Харківський національний університет
міського господарства імені О.М. Бекетова*

Федотова Ю.В.

*кандидат економічних наук, доцент,
Харківський національний університет
міського господарства імені О.М. Бекетова*

ІМПОРТОЗАЛЕЖНІСТЬ: ПРОБЛЕМИ ОЦІНКИ ТА ВПЛИВ НА ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК ПОСТРАДЯНСЬКИХ КРАЇН

Анотація

Розглянуто поняття та критерії відкритості економіки. Виділено негативні наслідки відкритості економіки, які пов'язані з чутливістю до зовнішніх чинників. Представлено критерії визначення імпортозалежності й охарактеризовано основний інструмент її подолання – імпортозаміщення. Визначено індикатори, які чинять найбільший вплив на інтегральний показник імпортозалежності. Кожен з індикаторів має своє граничне (найменше або найбільше значення), порогове (яке бажано не перетинати) та оптимальне значення. Проаналізовано динаміку абсолютних показників імпорту та експорту на прикладі пострадянських країн. Здійснено детальний аналіз зовнішньої торгівлі за допомогою відносних показників, які переважно є похідними та виражаються у формі коефіцієнтів.

Вступ. У сучасних економічних реаліях зовнішня торгівля є важливим складником функціонування та розвитку кожної окремої країни та світу в цілому, оскільки жодна держава не може досягти цілей сталого розвитку без побудови ефективної системи господарських зв'язків з економіками інших країн в умовах протікання глобалізаційних процесів.

У контексті міжнародних економічних відносин національні економіки розглядаються не як окремі господарські системи, а як системний комплекс взаємозв'язків суб'єктів господарювання на світовому ринку, тому роль зовнішньої торгівлі у розвитку економіки країни значно зростає. Інтеграція країн, розширення їхньої відкритості, зближення та взаємозв'язок